

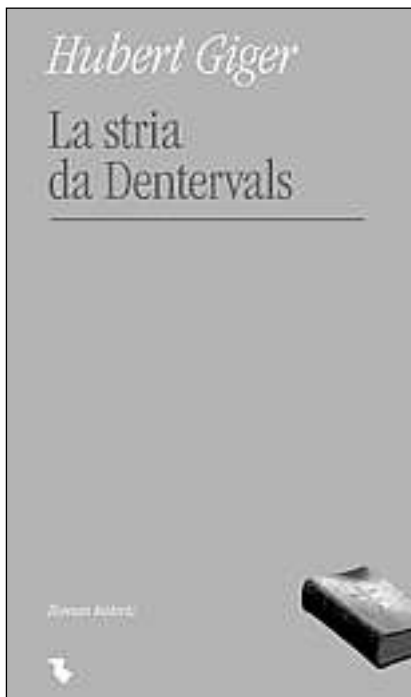
La stria da Dentervals

In roman istoric da Hubert Giger

■ (cp) Hubert Giger, istoricher ed il vair specialist per la retschertga da l'istorgia da strias en il Grischun publicgescha ses emprim roman istoric. En ses debut La stria da Dentervals scriva Giger da la Surselva dal 1670 e cum-binescha a moda persvadenta schabets quotidianis mo misterius cun ils suspects ch'entschaivan a sa derasar. E suspect daventa process – il process cunter la stria. Sco la corifea entaifer la retschertga da strias grischuna po Hubert Giger profitar da sia vasta savida cura ch'el descriva co ils indizis sa cumuleschan a l'accusaziun el process da strias. Derschaders e pievel na vegnan dentant betg mo preschentads en lur funcziuns, Giger preschenta anzi era lur patratgar e las circumstanzas istoricas dal temp da la persecuziun da strias en Surselva.

Tema en vallada

La fin dal 17avel tschientaner en Surselva. Tema regia en la Val. La tema da strias e striegn. Ina fossa d'uffants sin santeri da Mustér vegn profanada. In ansiel saun crappa sur notg. Coincidenza? Latg na vul per tut prezi betg daventar magnucca. Ina lavina vegn a val. Casualità? Las autoritads sa mettan a la tschertga dal malfatschent. Perdìtas raquintan. Il process entschaiva. Il hentger vegn en Surselva. Ed el ha ina unfrenda.

Il frontispizi dal cudesch.

MAD

I van per ils flaivels, Ils suspects sa riman sur ina dunna veglia. Ina vaiva pau-pira. Ella è stada enturn uigl suenter ch'igl ansiel è crappà. Avant che la spatla dal vischin ha cumenzà a far mal è ella stada là. E la societad na sa volva er en il 17avel tschientaner betg cunter ses fermes, ma bain cunter ils falometers. Las figuras da

Giger na crodan dentant betg tuttas en l'obsessiun da strias. Ordvart interessant è co l'autur mussa quels che patratgan auter che lur vischins – ruttadiras tranter cardientschas blauas e la cardientscha religiosa sa mussan: En La stria da Dentervals han schizunt spirituals lur dubis vid la cretta da lur temp.

Finalmain puspè in roman istoric

Cun l'ovra scientifica Hexenwahn und Hexenprozesse in der Surselva (cumparida 2001 en la retscha «Quellen und Forschungen zur Bündner Geschichte») ha Hubert Giger mess in standard en la perscrutaziun da strias en il Grischun. Uss s'avischina l'istoricher dad ina altra vart a sia passiu. El fa quai cun 320 paginas da prosa bain retschertgada. Ed era per sia emprim ovra belletristica ha Giger fatg retschertgas a moda acribica en actas ed archivs e furmà sia analisa d'in process da strias en Surselva ad in roman tant autentic sco era captivant. Gia dapi lung temp n'ha nagin autur rumantsch fatg talas retschertgas.

Durant il viadi en il 17avel tschientaner sa scuntra il lectur dal reminent era cun «vigls enconuschents» – persunas istoricas – sco pader Carli de Curtins ni Clau Maissen, il qual na para era betg d'esser dal tut senza dubis envers ils process da strias e la stria da Dentervals.

Igl um da casa dalla naziun Bänz Friedli cun siu fegl Hans e la feglia Anna Luna.

FOTO S. ROTHMUND

«Co jeu hai empriu da sgiavlar per sursilvan»

■ (anr/sr) Igl «um da casa dalla naziun» Bänz Friedli ei enconuschents da sias columnas jannilas el «Migros-Magazin». Ils 16 da fevrer 2011 allas 19.30 organischescha il Center da cultura, lungatg e formaziun Surselva ina sentupada cun el en l'aula dalla scola dil marcau a Glion. Las vacanzas d'unviern passentan Bänz Friedli e sia famiglia gia dapi biars onns a Laax. Ils 16 da fevrer prelegia el per l'emprema ga en Surselva ed ils interessai astgan selegrar dad ina sera interessanta e divertenta. Sias columnas che cumparan mintga jamna el «Migros-Magazin» ein las columnas che vegnan legidas il pli savens en Svizra. Cun humor raquenta Bänz Friedli dil mintgadi en Svizra, da sia veta sco um da casa, dalla politica e fa era in viadi el mund grond – denton adina senza selamentar. Sco el ha tradiu all'Agentura da novitads rumantscha vegni era sia carezia tier la Surselva ad esser in tema quella sera. Aschia tradeschi el per exempel co

el hagi empriu da sgiavlar per sursilvan e declari pertgei ch'el seigi in client regular tier il miedi da Laax, Josef Bürki, e daco ch'el tuorni tuttina mintg'onn puspei a Laax. Cheu savein nus tradir gia ordavon ch'ei ha da far enzatgei cun sias habilitads dad ir cun snowboard. Forsa sgiavla el denton buca mo, mobein discuora era enzacons plaids romontsch, quei lungatg plai numnadamein fetg bein al bab dad Anna Luna e Hans. «Jeu vegnel a raquintar beinenqual anecdota ord miu mintgadi ch'ei buca diltut normals», ha Bänz Friedli manegiau e sch'enzatgi vul saver rispunda el segir era la damonda cardinalla da siu niev cudisch: «Quetas ti ch'jeu seigi gross?» Bänz Friedli ei in Bernes che viva a Turitg e tenor el sez il tip il pli «gail» el quartier – silmeins per las dunnas. Lein mirar tgei che las Sursilvanas manegian dad el.

Sentupada cun Bänz Friedli, mesjamna ils 16 da fevrer 2011 allas 19.30 ell'aula dalla scola dil marcau a Glion. Entrada 10 francs.

Sulegl sco energia pigl unviern

Il capricorn augmenta sia temperatura cun star a sulegl

■ (anr/hh) Buca mo ils skiunzs gaudan da temps en temps ina pausa per star a sulegl. Era ils capricorns nezegian las caschuns ch'igl unviern por-scha per absorbar ils radis dil sulegl. Sco quei ch'in studi da perscrutaders dall'Austria e dalla Svizra muossa fan ils capricorns quei per lur strategia da survivor durant la stagiun freida. Igl unviern ellas muntognas ei dirs. Animals che consumeschan sorts da plontas cattan strusch vivonda. Essend che las temperaturas crodan per part sut nul grads ston ils animals lactonts impunder bia energia per stabilisar la temperatura da lur tgierp. Ei setschenta pia la damonda co ils pli biars animals sco per exempel il capricorn surmuntan igl unviern.

Interessantadas

Da quella damonda ein perscrutaders sut l'egida da Claudio Signer digl Institut per perscrutaziun d'animals selvadis ed ecologia da Vetmeduni a Vienna e digl Ufficio per catscha e pesca dil cantun Gri-

schun a Cuera sefatschentai ils davos onns. Cun agid d'emetturs montai vid 20 capricorns han els rimnau ils davos dus onns datas davart lur activitad, temperatura dil tgierp ed il battacor. Dacuort ein ils resultats vegni publicai el magazin special «Functional Ecology». Sin fundament dallas enconuschientschas fatgas durant il temps dalla perscrutaziun po vegnir constatau ch'ils capricorns sbassan lur quota dil battacor durant igl unviern per rodond 60 per-tschien. Essend ch'il battacor ei in bien indicatur per il consum d'energia, muossa quei ch'il capricorn drova igl unviern gnanc la mesadad dall'energia dalla stad. In motiv persuerter ei d'attribuir al moviment dils animals. Quels ein durant igl unviern meins activs e la temperatura dil tgierp sesbassa pli fetg che la stad. Sco quei ch'ils perscrutaders han constatau enconuschent il capricorn denton aunc in'otra metoda semplia. Las datas documenteschan numnadamein che la temperatura dil tgierp dils capricorns crescha spert quei mument ch'il sulegl leva, bia

pli spert che la quota dil battacor. Sco quei che l'universitad scriva augmentan ils capricorns lur temperatura cun star a sulegl gia la damaun. Aschia basegna igl augment da sia temperatura strusch energia.

Pauc moviment

Quei augment dalla temperatura preten-da denton temps: Las enconuschientschas fatgas dils perscrutaders muossan ch'ils capricorns semovan fetg pauc la damaun e quei sulettamein dil liug nua ch'els han passantau la notg entochen tier loghens suleglvis. Entochen ch'il sulegl ha scaldau lur tgierp cuoza ei magari entochen miezdi. Pér lu entscheivan els a semover pli fetg. Tenor ils perscrutaders enconuschent ins quella metoda da star a sulegl e da rimnar cheutras energia sulettamein tier reptils ed animals lactonts pigns sco per exempel ina specia da mesas schemias. Che animals gronds sco il capricorn nezegian quell'energia en ina tala dimensiun era aunc nunenconuschent.

Cun star a sulegl durant igl unviern augmenta il capricorn la temperatura da siu tgierp. 10

In viva sigl empren caschiel

■ (anr/hh) Ualti exact dus meins suenter che la Sennaria Surselva SA ha caschau l'emprema gada han ils producents da latg degustau il gliendisdis sera igl empren caschiel. Ils responsabels pil menaschi ein cuntents cun ils resultats. 20 tonnas caschiel ha la Sennaria Surselva SA produciu ils emprems dus meins da siu menaschi e rodond la mesadad dalla produciuon ei gia furnida ad Emmi. Els tschalers da quella madirescha il caschiel a fin. En rodond treis jamnas sa igl empren caschiel dalla cascharia regiunala a Mustér vegnir vendius. Gia il gliendisdis sera han ils furniturs dil latg da Sursaissa e dalla Cadi saviu degustar quel a Salaplauna. Ed els ein cuntents cun la lavur prestada dil team dils signuns. «Ils emprems dus meins da produciuon ein stai fetg intensiv e stregns. A nies persunal s'aua in grond compliment per la lavur prestada», di Roman Clavadetscher, president dil cussegl d'administraziun dalla Sennaria Surselva SA. Fetg cuntents cun igl andament dil menaschi dils emprems dus meins ei era il meinafatschenta Peter Limacher: «A nus ei vegniu furniu latg da buna qualitat, quei ch'ei necessari per in bien product. Ils emprems resultats contonschi dattan bia optimissem pigl avegnir.» Di per di vegn furniu a Salaplauna rodond 6500 liters latg, dapli che quei ch'ins haveva quintau oriundamein. Il motiv ei ina pli alta produciuon dils purs participai sco era la furniziun d'in ulteriur producent da latg. Il mument furneschan 21 purs lur latg alla Sennaria Surselva SA. Las davosas jamnas ha la ca-

Patricia Cabernard-Huonder ha astgau tagliar ina dallas empremas magnuccas producidas ils 6 da december 2010. Il gliendisdis sera ei vegniu fatg in viva sigl empren caschiel ch'ei reussius. FOTO H. HUONDER

scharia era entschiet a producir caschiel nuorsa ed ils proxims dis vegn era lantschau la produciuon da caschiel caura. Cumplesnamein secumprovai ein era ils indrezs e stabiliments. Ils treis tschalers naturals da caschiel disponan d'in fetg bien clima. Difficultads ha ei dau all'entschatta sulettamein cun la pressa. Tenor Peter Limacher ha ei duvrau dabia sentiment per contonscher l'altezia dil caschiel pretendida dad Emmi. Quella astga svariari denter 7,5 ed 8,5 cm. Ils 19 da zercladur 2011 ha liug l'avertura uffiziala dalla cascharia regiunala a Mustér/Salaplauna.